

KOLŪKIŲ NEDALIJAMŲJŲ FONDŲ SĄVOKOS KLAUSIMU

K. SUSTAVICIUS

Komunistinės visuomenės išplėstinės statybos laikotarpiu viena iš spręstinių ekonominių problemų yra kolūkinės-kooperatinės nuosavybės susiliejimas su valstybine nuosavybe ir jų vartimas komunistine bendraliaudine nuosavybe. Drg. N. Chruščiovas savo pranešime neeiliniam Tarybų Sąjungos Komunistų partijos XXI suvažiavimui, kalbėdamas apie dviejų socialistinės nuosavybės formų susiliejimą, nurodė, kad kolūkių nedalijamieji fondai „...yra ekonominis pagrindas kolūkinei gamybai toliau vystyti ir kolūkinei-kooperatinei nuosavybei palaipsniui artėti prie bendraliaudinės nuosavybės.“¹ Tai reiškia, kad partija ir vyriausybė kolūkių nedalijamiesiems fondams skiria ypatingai svarbų vaidmenį kolūkinės santvarkos vystymesi. Tačiau, kad galėtume moksliskai išspręsti dviejų socialistinės nuosavybės formų susiliejimo problemą, reikia gerai išsiaiškinti kolūkių nedalijamųjų fondų sąvokos esmę ir tiksliai apibrėžti tuos fondus bei lėšas, kuriuos apima nedalijamasis fondas. Tuo labiau aktualu stengtis to siekti, nes mūsų literatūroje kolūkių nedalijamųjų fondų sąvokos klausimu yra įvairių skirtingų, netgi visiškai priešingų, nuomonių.

Ligi šiol kolūkių nedalijamųjų fondų sąvokos klausimu, kaip minėjau, yra įvairių nuomonių. Apytiksliai sugrupavę visas pažiūras, kurių laikosi tarybiniai ekonomistai, gauname 3 pagrindines jų grupes.

Pirmąją grupę sudaro ekonomistai, kurie laiko, kad nedalijamųjų fondų sąvokos esmė yra ta, jog dalis kolūkinės nuosavybės niekuomet negali būti skirstoma tarp kolūkiečių ir apima pagrindinių gamybos bei kultūrinės-buitinės paskirties priemonių vertę, o taip pat medžiagas ir pinigines lėšas, skirtas kapitaliniams įdėjimams.

Antrąją grupę sudaro ekonomistai, kurie nedalijamąjį fondą laiko kolūkinės nuosavybės dalimi, neskirstoma ir negražinama kolūkiečiams; ji apima visus gamybinius ir pagrindinius kultūrinės-buitinės paskirties fondus.

Trečiąją grupę sudaro nedaugelis ekonomistų, kurie kolūkio nedalijamąjį fondą laiko kolūkių pagrindinių priemonių (gamybinių ir negamybinių) išplėstinės reprodukcijos specialiuoju fondu.

¹ N. Chruščiovas, Apie 1959—1965 metų TSRS liaudies ūkio vystymo kontrolinius skaičius, Vilnius, 1959, p. 104.

Kiekvienos grupės autoriai tarpusavyje taip pat skiriasi. Tačiau pagal tai, kaip jie alsako į pagrindinius klausimus (kas yra kolūkio nedalijamasis fondas ir ką jis apima?), beveik visų ekonomistų pažiūros atitinka vieną iš šių trijų variantų.

Daugumos tarybinių ekonomistų pažiūros kolūkių nedalijamųjų fondų sąvokos esmės klausimu priskirtinos pirmajai grupei. Be kita ko, ši pažiūra viešpatauja mūsų šalyje nuo kolūkių kūrimosi pradžios. Besilaikantieji šios pažiūros ekonomistai, matydami kolūkių nedalijamųjų fondų socialinę-ekonominę esmę kolūkinės nuosavybės dalies nedalomume, patys sau prieštarauja. Iš vienos pusės, jie tvirtina, kad kolūkių nedalijamieji fondai nesidalija jokiais aplinkybėmis, o iš kitos — į nedalijamuosius fondus jie skiria tiksliai kolūkių pagrindinių priemonių vertę ir lėšas, skirtas kapitaliniams įdėjimams². Šie autoriai nepaaiškina, kodėl apyvartiniai gamybiniai fondai neįskiriami į nedalijamuosius fondus. Juk jie taip pat neskirstomi kolūkiečiams nei pagal darbą, nei negražinami jiems išstojant iš kolūkio.

Kita ekonomistų grupė, matydama šiuos prieštaravimus, stengiasi juos išspręsti, siūlydama išplėsti nedalijamųjų fondų sąvoką ir apyvartiniais gamybiniais fondams³. Šitai jie grindžia tuo, jog apyvartiniai gamybiniai fondai taip pat neskirstomi kolūkiečiams, ir praktiškai dabar beveik visa kolūkinė nuosavybė yra „nedalijama“⁴. Tai pripažįsta netgi minėto politinės ekonomijos vadovėlio autoriai, nurodydami, kad pajiniai įnašai teapima 2 procentus visų TSRS gamybinių fondų⁵. Todėl tie ekonomistai, kurie, teigdami, kad „...materialines atsargas, sėklų ir pašarų fondai, egzistuojantieji kaip nuosavos apyvartinės lėšos, nedalijami tarp narių“ ir darydami išvadą bei praktinį pasiūlymą „išplėsti „nedalijamųjų fondų“ sąvoką visoms kolūkio nedalijamoms lėšoms, nepriklausomai nuo to, ar jos įdėtos į pagrindines ar į apyvartines gamybos priemones,

² Zr. Politinė ekonomija (Vadovėlis), Vilnius, 1959, p. 486—487; С. Н. Зуев, неделимые фонды колхозов и их рост в послевоенный период. Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук, рукопись, Киев, 1953, стр. 17; В. А. Медведев, Пути развития и сближения колхозной и общенародной форм собственности, Ленинград, 1959, стр. 25; А. В. Лосев, Постановление февральского Пленума ЦК КПСС — дальнейшее творческое развитие марксистско-ленинской теории социалистического переустройства сельского хозяйства, Воронеж, 1958, стр. 13; А. А. Евдокимов, Социалистическая система сельского хозяйства, Харьков, 1958, стр. 14 ir kiti.

³ Г. Котов, Об укреплении неделимых фондов в колхозах. «Экономика сельского хозяйства», № 1, 1960; В. М. Жеребилов, Неделимые фонды колхозов, М., 1958; Н. С. Король, К вопросу о неделимых фондах колхозов. Сборник «Вопросы политической экономии», Киев, 1959; П. П. Немчинов, Об учете затрат и доходов в колхозах, М., 1958 ir kiti.

⁴ Tai ryškiai matyti iš mūsų respublikos, kur kolūkiečių pajiniai įnašai 1959 metais sudarė 4,5% Lietuvos TSR kolūkių nuosavybės, o jų lyginamasis svoris ir absoliutus dydis turi tendenciją mažėti. Tai rodo ši lentelė, sudaryta, naudojantis Lietuvos TSR kolūkių 1953—1959 metų apyskaitų (balansų) duomenimis.

	1953 m.	1954 m.	1955 m.	1956 m.	1957 m.	1958 m.	1959 m.
Pajiniai įnašai mln. rub.*	182,7	182,7	178,3	177,6	172,4	171,3	159,0
Pajinių įnašų lyginamasis svoris visoje kolūkinėje nuosavybėje (aktyvas-įsiskolinimas ir debitoriai) procentais	20,7	18,7	17,0	13,9	11,0	5,7	4,5

* Cia, kaip ir visose kitose straipsnio vietose, vertinė išraiška duodama senuoju kainų mastu.

⁵ Politinė ekonomija (Vadovėlis), Vilnius, 1959, p. 487.

kultūrinės-buitinės paskirties pastatus ir įrengimus, ar sudaro pinigines lėšas, skirtas kapitaliniams įdėjimams ir kitoms materialinėms gamybos išlaidoms“⁶, yra žymiai nuoseklesni už pirmosios grupės ekonomistus.

Dalis šios grupės autorių netgi maisto draudimo fondą priskiria nedalijamajam fondui⁷. Iš tikrųjų šis fondas pagal savo paskirtį yra „dalijamasis“, nors ir ypatingais atvejais, pavyzdžiui, nederlingais metais. Dar daugiau, ekonomistas N. Korolis teigia, kad net „...paskolos, gautos iš žemės ūkio banko, priskiriamos nedalijamajam fondui“⁸.

Vadinasi, drg. Korolis (taip pat dar kai kurie autoriai) kolūkių nedalijamiesiems fondams priskiria ne tik visą kolūkinę nuosavybę, bet ir lėšas, kuriomis laikinai kolūkis naudojasi, būtent pritrauktas lėšas. Toks „nedalijamasis fondas“, kuris apimtų visas kolūkio priemones ir lėšas, neturėtų jokios praktinės reikšmės. Juk ir taip aišku, kokios priemonės ir lėšos yra kolūkio nuosavybė, kokios yra pritrauktos lėšos, kas priklauso gamybiniam fondams. Taip pat teoriškai kažin ar būtų teisinga visas arba beveik visas kolūkio lėšas sujungti į vieną (kad ir nedalijamąjį!) fondą. Todėl reiktų atsakyti nuo teigimo, jog kolūkio nedalijamojo fondo esmę sudaro kolūkinės nuosavybės dalies nedalomumas. Kad šis teigimas neapibrėžia ir tuo labiau nepaaiškina kolūkių nedalijamųjų fondų esmės, galime įsitikinti, bent trumpai apžvelgę kolūkių kūrimosi istoriją Tarybų Sąjungoje, jų nedalijamųjų fondų susidarymo istoriją.

Smulkiųjų ir vidutinių valstiečių ūkių kolektyvizavimas reiškė jų pagrindinių gamybos priemonių suvisuomeninimą, o taip pat žemės naudojimo suvisuomeninimą. Iki ištisinės kolektyvizacijos valstiečių gamybos priemonės būdavo suvisuomeninamos įvairiomis formomis. Viena iš tokių kolektyvinio ūkio formų buvo nuolatinis bendras valstiečių gamybos priemonių naudojimas kolūkiuose tol, kol valstietis yra to kolūkio nariu. Be to, egzistavo ir tokia forma, kuriai esant valstiečių gamybos priemonių naudojimas kolūkyje buvo suvisuomeninamas, pavyzdžiui, vienu ar kitu žemės ūkio darbų laikotarpiui. Tai buvo savotiškas ne pačių gamybos priemonių, o tik jų naudojimo suvisuomeninimas tam tikram laikui. Tai nebuvo socialistinės gamybos priemonių nuosavybės sukūrimas ir žmogaus išnaudojimo galimybės panaikinimas⁹. Socializmo neįmanoma sukurti, nepavertus gamybos priemonių visuomenine nuosavybe, pagrįsta bendru darbu visam laikui. Išplėstinei materialinių gėrybių ir gamybinių santykių reprodukcijai lemiama reikšmę turi darbo priemonės, ypač gamybos įrankiai. Todėl, norint galutinai likviduoti smulkiaprivatininkiškus santykius ir bet kokią žmogaus išnaudojimo galimybę kaime, reikėjo paversti smulkiųjų ir vidutinių valstiečių darbo priemones *socialistine nuosavybe*, kuria remdamiesi valstiečiai galėtų gaminti materialines gėrybes draugiško bendradarbiavimo ir socialistinės tarpusavio pagalbos santykių dėka. O tam reikėjo sudaryti tokį pagrindinių gamybos priemonių (darbo priemonių) fondą, kuris visuomet būtų visuomeninė nuosavybė ir nepriklausytų nuo to, ar kolūkietis išstoja iš kolūkio, ar net kolūkis likviduojamas.

Tokio fondo, į kurį buvo įskaitoma dalis valstiečių darbo priemonių vertės visam laikui, sukūrimas turėjo svarbią reikšmę žemės ūkio materia-

⁶ Г. Котов, Об укреплении неделимых фондов в колхозах. «Экономика сельского хозяйства», № 1, 1960, стр. 21.

⁷ Зг. Н. С. Король, К вопросу о неделимых фондах колхозов (по материалам колхозов Киевщины). Сб. «Вопросы политической экономии», Киев, 1959, стр. 72.

⁸ Ten pat, p. 81.

⁹ Suvisuomeninus valstiečių gamybos priemones laikinam kolektyviniam naudojimui, tokia galimybė yra. Valstietis gali įstoti į kolūkį, norėdamas praturtėti (arba sustiprėti), kad po to jis vėl galėtų atkurti savo individualųjį ūkį.

linės-techninės bazės augimui ir galutinai apsprendė kolūkių, kaip socialistinių žemės ūkio įmonių, prigimtį. Praktikoje šis fondas buvo pavadintas nedalijamuoju fondu, nes darbo priemonių vertės dalis išstojančiajam kolūkiečiui nebūdavo grąžinama; ji ir toliau likdavo visuomeninė nuosavybė. Dar daugiau, ir pačios darbo priemonės nebuvo grąžinamos valstiečiui, netgi dėl vieno ar kitų priežasčių išmokant jam pajinius įnašus. Savo natūrine forma darbo priemonės negrįžtamai tampa tik visuomenine nuosavybe. Vadinas, žemės ūkyje, vykstant kolektyvizacijai, individualiųjų valstiečių darbo priemonės tapo socialistine nuosavybe nedalijamųjų fondų forma. Ir jeigu kolūkių nedalijamieji fondai turi „nedalomumo“ prasmę, tai tiktai tokia, kad darbo priemonės pagal savo daiktinę prigimtį socializmo sąlygomis gali būti tiktai visuomeninėms. O apyvartinių gamybinių fondų daiktiniai elementai, kaip grūdai, pašarai ir t. t., gali būti panaudojami ir kaip kolūkinio kiemo nuosavybė, o toks fondas, kaip maitos draudimo, pagal savo sudarymo paskirtį skirtas asmeniniam vartojimui.

Nedalijamuosius fondus pradėjo sudarinėti pirmosios žemės ūkio komunos socialistinės revoliucijos pradžioje. Nedalijamieji fondai tuomet buvo sudaromi iš valstybinių darbo priemonių, perduotų kolūkiams daugiausia iš nacionalizuotų dvarininkų ūkių. Šios darbo priemonės, likvidavus kolūkį, būdavo grąžinamos valstybei.

Dar pirmuosiuose Komunų įstatuose buvo nurodoma, kad įstojantieji į komuną turi likviduoti visas savo skolas ir turtinius įsipareigojimus, o priklausančius jiems pastatus, gyvąjį ir negyvąjį inventorių perduoti komunai. Šis inventorių nebūdavo grąžinamas nei savanoriškai išstojantiems, nei pašalintiems komunos nariams. Tokios gamybos priemonės pamažu kaupdavosi ir likdavo komunose.

1926 metais Visasąjunginės kolūkių Tarybos IV sesijos specialiu nutarimu buvo pripažinta, kad būtina sudaryti kolūkiuose „nedalijamuosius kapitalus“ ir nustatyti, kiek procentų turi būti atskaitoma į juos nuo piniginių pajamų įvairių formų kolūkiuose. Tuo buvo padaryta pradžia planingam nedalijamųjų fondų („nedalijamųjų kapitalų“) sudarymui ir kaupimui visoje kolūkinėje-kooperatinėje sistemoje. 1928 metais Visasąjunginis kolūkiečių suvažiavimas, atsižvelgdamas į esamą patyrimą, pabrėžė, kad ypatingą reikšmę nedalijamųjų fondų sudarymas įgyja, kuriant kolūkiuose tvirtą materialinę bazę stambiai visuomeninei gamybai vystyti, socialistiniams elementams nuolat ugdyti, darbo našumui kelti ir kolektyvinio ūkio pajamoms didinti¹⁰.

VKP (b) Centro Komiteto Plenumas 1929 metų lapkričio 7 dienos rezoliucijoje nurodė, kad „kolūkių suvisuomenintųjų, o ryšium su tuo ir nedalijamųjų fondų didinimas ir stiprinimas yra bazė būtinoms gamybos priemonėms kolūkiuose sukurti. Visokeriopas šios kolūkių bazės didinimas ir kova prieš tai, kad stojantieji į kolūkius nauji nariai nešvaistytų inventorius (gyvojo ir negyvojo), yra būtinos sąlygos kolūkiniam judėjimui išplėsti“.¹¹

1931 metais Žemės ūkio komisariato ir kolektyvinių ūkių centro (Kolchozcentro) nutarime kolūkių pajamų paskirstymo klausimu buvo nurodyta, kad nedalijamieji fondai turi būti pilnai panaudoti kolūkių techninei bazei plėsti — mašinoms, darbiniais ir produktyviesiems gyvuliams įsigyti, kapitalinei statybai vykdyti.

Iki ištisinės kolektyvizacijos kolūkių nedalijamieji fondai buvo visuomeniniai pagrindinių gamybos priemonių (pirmiausia, gamybos įrankių),

¹⁰ Зг. Колхозы. Первый Всесоюзный съезд колхозов, М., 1929, стр. 414—415.

¹¹ Dėl kolūkinės statybos išdavų ir tolesnių uždavinių (Rezoliucija, VKP(b) CK plenumo priimta 1929 metų lapkričio 17 d.). „TSKP suvažiavimų, konferencijų ir CK plenumų rezoliucijose ir nutarimuose“, II dalis, Vilnius, 1956, p. 615.

o taip pat jų reprodukcijos (tiek paprastosios, tiek ir išplėstinės) fondai. Aišku, iš pradžių jie buvo nedideli. Dalis kolūkių iš viso neturėjo nedalijamųjų fondų.

Organizuojant kolūkius Tarybų Lietuvoje, buvo pasinaudota gausiu broliškųjų tarybinių respublikų patyrimu. Todėl čia iš karto buvo sudaromi nedalijamieji fondai visuose naujai susikuriančiuose kolūkiuose. Jie apėmė dalį pagrindinių gamybos priemonių vertės, medžiagų vertę ir pinigines lėšas, skirtas pagrindinėms gamybos priemonėms atstatyti ir plėsti. Šie fondai taip pat apėmė kultūrinių-buitinių pagrindinių fondų (ypač perduotų kolūkiams buvusių buožinių ūkių gyvenamųjų namų) vertę bei skiriamas lėšas jiems atstatyti ir plėsti.

Matyti, ekonomistai, įžiūrintieji kolūkių nedalijamųjų fondų esmę jų nedalomume ir manantieji, kad kolūkių nedalijamieji fondai apima pagrindinių gamybos bei kultūrinės-buitinės paskirties priemonių vertę, nenori prieštarauti akivaizdžiai kolūkinio vystymosi istorijai ir šiuolaikinei praktikai. Kiti ekonomistai mano, kad esamoji praktika neatitinkanti „nedalomumo“ esmės, ir todėl siūlo ją pakeisti¹².

Pastaruoju metu vis daugiau ir daugiau ekonomistų nesutinka su kolūkių nedalijamųjų fondų esmės nusakymu, išplaukiančiu iš jų pavadinimo („nedalijamasis“ arba „nedalomasis“). Pavyzdžiui, drg. N. Zachvatinas savo kandidatiniėje disertacijoje nedalijamojo fondo esmę nusakė šitaip: „Kolūkio nedalijamasis fondas... ir pagal savo sudarymo pirminius šaltinius, lygiai kaip ir pagal tikslinę jo papildymui tenkančią lėšų paskirtį, yra svarbiausias kolūkių pagrindinių gamybos priemonių reprodukcijos fondas.“¹³

Drg. Zachvatinas yra tos nuomonės, kad nėra reikalo, remiantis tuo, jog tarp nedalijamųjų ir kitų kolūkio visuomeninių fondų yra tam tikras panašumas (jų nedalomumas), sujungti visus kolūkio visuomeninius fondus į vieną sąvoką, į nedalijamuosius fondus¹⁴. Vėliau šios nuomonės laikėsi ir kai kurie kiti ekonomistai¹⁵.

Reikia pasakyti, kad pastaruoju metu svarbiausiuose partijos bei vyriausybės nutarimuose žemės ūkio klausimais, kiek tai liečia kolūkių nedalijamuosius fondus, jie niekuomet nesutapatinami su kolūkių apyvartiniais gamybiniais fondais. Atvirkščiai, kaip tik pabrėžiama, kad nedalijamųjų fondų pinigines lėšas reikia skirti darbo priemonėms įsigyti, gamybinių ir kultūrinės-buitinės paskirties pastatų statybai vykdyti ir kitoms priemonėms, susijusioms su pagrindinėmis kolūkio priemonėmis¹⁶.

Tiesa, mūsų kolūkių praktikoje ilgą laiką gyvulių prieauglio ir jo prieaugimo vertė buvo įskaitoma į nedalijamuosius fondus, nors tai iš esmės yra apyvartinių fondų daiktiniai elementai. Kai kurie ekonomistai netgi

¹² „Nedalijamieji fondai yra ta kolūkinės visuomeninės nuosavybės dalis, kuri nepriklauso nei paskirstyti pagal darbdienius, nei išduoti, atsiskaitant su išsiojančiais iš artelės kolūkiečiais. Taip suprantant nedalijamąjį fondą, reikia pripažinti, kad jam priklauso visos gamybos priemonės, jų tarpe ir apyvartiniai gamybiniai fondai“ («Вопросы экономики», 1960, № 3, стр. 145).

¹³ Н. Н. Захватин, Неделимые фонды и их роль в укреплении общественного хозяйства колхозов (На материалах колхозов Одесской области). Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук, рукопись, Одесса, 1955, стр. 27.

¹⁴ Ten pat, p. 30.

¹⁵ П. Н. Першин, О путях сближения колхозно-кооперативной собственности с общенародной собственностью. «Вопросы экономики», № 5, 1959 г.; Д. Правдин, Экономическая природа и структура неделимых фондов колхозов. «Доклады высшей школы. Экономические науки», № 4, 1959 г. ir kiti.

¹⁶ Žr. Apie tolesnį žemės ūkio vystymąsi. TSKP CK Plenumo nutarimas, priimtas 1959 m. gruodžio 25 d. „Tiesa“, 1959 m. gruodžio mėn. 28 d.

stengėsi tą praktiką pagrįsti teoriškai, įrodinėdami, kad gyvulių prieauglis yra skirtas pagrindinės gyvulių bandos atstatymui ir didinimui, t. y. išplėstinei bandos reprodukcijai¹⁷. Tačiau jau nuo 1960 metų TSRS Žemės ūkio ministerija šią praktiką panaikino, ir jos išleistame buhalterinės apskaitos sąskaitų plane gyvulių prieauglis įskaitomas į apyvartinius fondus¹⁸.

Lietuvos TSR kolūkių pagrindinių priemonių ir nedalijamojo fondo piniginių lėšų bei medžiagų vertės palyginimas su jų padengimo šaltiniais 1953–1959 metais¹⁹

	Balansinė vertė metų pabaigai (mln. rublių)						
	1953 m.	1954 m.	1955 m.	1956 m.	1957 m.	1958 m.	1959 m.
<i>Aktyvas</i>							
Pagrindinės priemonės	709	799	893	1134	1406	2560	2827
Gyvulių prieauglis	62	66	60	67	81	282	269
Medžiagos kapitaliniams įdėjimams	12	15	19	19	19	19	20
Nebaigta statyba	45	63	104	124*	118	83	90
Piniginės lėšos ir akredityvai kapitaliniams įdėjimams	19	26	14	15	27	16	10
Dalyvavimas tarpkolūkinėse valstybinėse įmonėse bei vertybiniai popieriai	—	—	—	10	22	24	27
Iš viso:	847	969	1090	1369	1673	2984	3243
<i>Pasyvas</i>							
Nedalijamieji fondai	508	605	665	790	935	1967	2310
Pajiniai įnašai	183	182	178	178	172	171	159
Skolos kapitaliniams įdėjimams	180	218	278	424	597	867	862
Iš viso:	871	1005	1221	1392	1704	3005	3331

Kolūkių metinių apyskaitų duomenys rodo, kad nedalijamasis fondas yra nuosavas kolūkio specialus gamybinės ir negamybinės paskirties pagrindinių priemonių ir jų išplėstinės reprodukcijos fondas. Kaip matyti iš lentelės, pagrindinių gamybos ir kultūrinės-buitinės paskirties priemonių vertė (iki 1960 metų būdavo įskaitoma į nedalijamuosius fondus ir gyvulių prieauglio vertė), medžiagų vertė ir piniginės lėšos, skirtos kapitaliniams įdėjimams (tame tarpe panaudotos nebaigta statybai), taip pat lėšos, skirtos tarpkolūkinėms įmonėms, t. y. aktyvo suma atitinka arba beveik atitinka kolūkių nedalijamųjų fondų, pajinių įnašų ir paskolų kapi-

¹⁷ Tokią nuomonę, tarp kitko, gynė drg. N. Zachvatinas savo aukščiau minėtoje kandidatiniėje disertacijoje.

¹⁸ Министерство сельского хозяйства СССР, Управление экономики и организации сельскохозяйственного производства. План и корреспонденция (взаимосвязь) счетов бухгалтерского учета в колхозах, перешедших на денежную оплату труда, Москва, 1960, (на ротаторе), стр. 111-113.

¹⁹ Lentelė sudaryta ir apskaičiuota pagal Lietuvos TSR kolūkių 1953–1959 metų suvestinių apyskaitų balansų duomenis.

taliniams įdėjimams sumą. Tačiau iš šios lentelės taip pat matyti, kad kolūkių balanso aktyvas nevysiškai sutampa su pasyvu. Tiesa, šis nesutapimas nedidelis.

1953 metų pabaigai	24 mln. rub. arba 2,7 proc. nuo pasyvo
1954 „ „	36 „ „ „ 3,6 „ „ „
1955 „ „	31 „ „ „ 2,7 „ „ „
1956 „ „	23 „ „ „ 1,6 „ „ „
1957 „ „	31 „ „ „ 1,8 „ „ „
1958 „ „	21 „ „ „ 0,7 „ „ „
1959 „ „	88 „ „ „ 2,6 „ „ „

Apskaičiuoti, remiantis lentele, dydžiai rodo, kad pasyvo nukrypimai nuo aktyvo vidutiniškai kasmet sudarė maždaug 1—2%. Šiuos nukrypimus galima paaiškinti visa eile priežasčių: 1) kartais netikslingai buvo panaudojamos valstybinės paskolos kapitaliniams įdėjimams; 2) neišskirti metiniame balanse debitoriai pagal kapitalinius įdėjimus; 3) neparodytos esančios kolūkio kasoje metų pabaigai lėšos kapitaliniams įdėjimams; 4) kartais netiksliai apskaita kai kuriuose kolūkiuose: bloga pajinių įnašų, nedalijamųjų fondų, kainų skirtumo, vykstant perkainojimams, apskaita; 5) neišskirtos nebaigtai gamybai išlaidos, susijusios su kapitaliniams įdėjimams reikalingų medžiagų gamyba; 6) neparodytos išlaidos nebaigtam kapitaliniam remontui ir t. t. Jeigu nebūtų šių trūkumų, tai kolūkio balanso aktyvas ir pasyvas pagal nurodytus straipsnius sutaptų. Tačiau jau ir iš to aiškiai matyti, kad kolūkio nedalijamasis fondas praktikoje ir buvo specialus nuosavas kolūkių fondas, į kurį įėjo pagrindinės gamybos ir kultūrinės-buitinės paskirties priemonių vertė ir piniginės lėšos joms atstatyti bei plėsti.

Naujajame kolūkių buhalterinės apskaitos plane lėšos kapitaliniams įdėjimams ir kapitaliniam remontui, kurios anksčiau buvo nedalijamojo fondo sudėtyje, atsižvelgiant į jų susidarymo šaltinius ir paskirtį, sudaro atskirus fondus — amortizacinį fondą, atskaitymus nedalijamajam fondui papildyti, išskyrus amortizacinius atskaitymus, įplaukas, gautas, likvidavus pagrindines gamybos priemones, ir kt.²⁰ Vadinasi, nuo 1960 metų kolūkinės apskaitos praktikoje nedalijamuoju fondu laikoma tik pagrindinių kolūkiui priklausančių priemonių vertė. Kasdieninėje praktikoje nedalijamasis fondas pagal savo atliekamas funkcijas pasidarė analogiškas valstybinės įmonės pagrindiniam fondui.

Kaip matome, visa kolūkinės santvarkos vystymosi istorija, o taip pat šių dienų praktika rodo, jog nedalijamojo fondo esmę sudaro tai, kad jis yra specialus fondas ir rodo nuosavų kolūkio pagrindinių gamybos ir kultūrinės-buitinės paskirties priemonių vertinę apimtį ir galimybes joms plėsti. Ir jeigu šis kolūkinis fondas praktikoje buvo pavadintas „nedalijamuoju fondu“, tai tik todėl, jog savo laiku buvo labai svarbu atskirti pagrindinių priemonių socialistinę nuosavybę nuo kolūkiečių nuosavybės toms priemonėms, kuriomis naudojasi kolūkio visuomeninis ūkis (nuo pajinių įnašų). Todėl žodis nedalijamasis yra grynai teisinis, kuris prigijo, kaip suprantamas plačiosioms valstiečių masėms terminas, ištinės kolektyvizacijos laikotarpiu. Specialiam kolūkių nuosavų pagrindinių priemonių fondui ir lėšoms jo plėtimui „nedalijamųjų fondų“ pavadinimą davė pirmasis Visasąjunginis kolūkiečių suvažiavimas. Šio suvažiavimo priimtoje rezolucijoje buvo pabrėžiama, kad „nedalijamasis kapitalas negali būti išskirtas tarp narių ir yra neliečiamas, nagrinėjant pretenzijas pagal įsiskolinimus, netgi likviduojant kolūkj, o pastaruoju atveju perduodamas atitinkamo kolūkinio susivienijimo žinion, kad būtų galima organizuoti

²⁰ Zr. kolūkio 1960 metų metinės apskaitos, patvirtintos TSRS CSV 1960. VIII.30. Nr. 17—33a, XV lentelę.

naujus kolūkius arba išplėsti esamuosius“²¹. Kaip matome, čia naudojamas teisinis pavadinimas, suprantamas valstiečių masėms.

Ekonominė nedalijamojo fondo esmė yra ta, kad jis, apimdamas didžiausią pagrindinių kolūkių priemonių dalį (netgi už kolūkių ribų), o anksčiau ir lėšas, skirtas jos atstatymui bei papildymui, buvo kolūkių visuomeninis pagrindinių priemonių ir jų socialistinės reprodukcijos fondas. Jis parodo, kokio dydžio yra kolektyvinio ūkio nuosava materialinė-techninė bazė ir kokios galimybės jai plėsti. Kitaip būtų nepateisinama ta praktika, kad dalis kolūkinės nuosavybės, kurią anksčiau apėmė nedalijamasis fondas, nuo 1960 metų išskirta į kitus specializuotus fondus.

Šiuo metu vis didesnę reikšmę įgauna ta nedalijamųjų fondų dalis, kuri apima kultūrinės-buitinės paskirties pagrindinius fondus. Mat, jeigu iš pradžių kolūkių nedalijamasis fondas buvo daugiausia kaip specialus nuosavos materialinės-techninės bazės ir jos išplėstinės reprodukcijos fondas, tai, vystantis kolūkinei santvarkai ir plečiantis jos nuosavai materialinei-techninei bazei, šiek tiek keičiasi ir nedalijamojo fondo paskirtis. Jame didėja lyginamasis svoris ir absoliutus dydis tos nedalijamųjų fondų dalies, kuri tenka pagrindiniams kultūrinės-buitinės paskirties fondams. Dar daugiau, kolūkių nedalijamojo fondo pinigines lėšas turėjo būti naudojamos ir „tarpkolūkinių fondų sudarymui, statybinių medžiagų gamybos, žemės ūkio žaliavų perdirbimo įmonių kūrimui, kelių tiesimui, mokyklų-internatų, ligoninių, kultūros namų ir kitų tarpkolūkinių įrenginių statybai.“²²

Apibūdinant tai, kas buvo pasakyta, galima padaryti šias išvadas:

1. Kolūkių nedalijamasis fondas yra specialus nuosavų kolūkių pagrindinių gamybos ir kultūrinės-buitinės paskirties priemonių visuomeninis fondas. Kartu jis yra ir nuosavos kolūkinės materialinės-techninės bazės dydžio rodiklis.

2. Šio fondo pavadinimas „nedalijamasis“ teisiškai išreiškia tą faktą, kad darbo priemonės socializmo sąlygomis gali būti tik visuomeninė nuosavybė.

3. Negalima manyti, kad nedalijamojo fondo socialinę-ekonominę esmę sudaro jo nedalijimas kolūkiečiams, nes tai nieko nepaaiškina, o tiksliai prieštarauja buvusiai bei esamai kolūkinės santvarkos vystymosi praktikai.

Teisingas nedalijamųjų fondų esmės supratimas turi didžiulę praktinę reikšmę tolesniam kolūkių vystymuisi. Nedalijamasis fondas yra kolūkių nuosavos materialinės-techninės bazės dydžio rodiklis (jis apima kolūkių pagrindinių gamybos priemonių vertės dalį). Išskiriant darbo priemonių vertę į vieną specialųjį fondą (nedalijamąjį fondą), sudaromos sąlygos visai visuomenei aktyviai veikti kolūkinės gamybos mechanizavimo ir automatizavimo procesą. Socialistinė valstybė aktyviai veikia šį procesą, įvairiapusiškai kontroliuodama kolūkių nedalijamojo fondo sudarymą ir jo pagrindinių lėšų (dabar fondo) kapitaliniams įdėjimams ir kapitaliniam remontui naudojimą. Jei į nedalijamuosius fondus įskirtume apyvartinius fondus, kaip siūlo kai kurie ekonomistai, tai būtų sudarytos kolūkiams galimybės didinti apyvartinius fondus gamybos įrankių sąskaita ir tuo pačiu lėtinti kolūkių nuosavos materialinės-techninės bazės vystymosi tempus.

Nedalijamųjų fondų, kaip darbo priemonių ir kultūrinės-buitinės paskirties pagrindinių priemonių, esančių kolūkių nuosavybėje, esmės supratimas turi ir tą praktinę reikšmę, kad šis fondas yra tas rodiklis, kuris nusako, kiek valstietija prisideda, kuriant komunizmo materialinę-techninę

²¹ Колхозы. Первый Всесоюзный съезд колхозов, М., 1929, стр. 415.

²² Apie tolesnį žemės ūkio vystymąsi. TSKP CK Plenumo nutarimas, priimtas 1959 m. gruodžio 25 d., „Tiesa“, 1959 m. gruodžio mėn. 27 d.

bazę (ypač žemės ūkyje) ir priartinant kultūrinės-buitinės kaimo sąlygas prie miestų gyventojų sąlygų. O kolūkiečių indėlis žengiant į komunizmą pabrėžiamas Tarybų Sąjungos Komunistų partijos programoje, kur sakoma: „Valstybė padės ugdyti kolūkinės santvarkos gamybines jėgas, ekonomiškai kelti visus kolūkius; kartu turi didėti ir kolūkinės valstietijos indėlis į komunistinės visuomenės statybą“²³. Taigi kolūkių nedalijamieji fondai, iš tikrųjų apimdami didžiausią darbo priemonių ir, be to, mechaninių darbo priemonių vertės dalį, tariant Markso žodžiais, „yra ne tik tai žmogaus darbo jėgos išsivystymo matas, bet ir rodiklis tų visuomeninių santykių, kuriems esant vyksta darbas.“²⁴

Vilniaus Valstybinis
V. Kapsuko vardo universitetas
Politinės ekonomijos katedra

Įteikta
1961 m. vasario mėn.

К ВОПРОСУ О ПОНЯТИИ НЕДЕЛИМЫХ ФОНДОВ КОЛХОЗОВ

К. ШУСТАВИЧЮС

Резюме

По вопросу о понятии неделимых фондов колхозов среди советских экономистов существует много точек зрения. В опубликованных работах по этому вопросу встречаются в основном три точки зрения.

Одни экономисты видят сущность неделимых фондов колхозов в том, что они ни при каких обстоятельствах не делятся между колхозниками и материально воплощены в части основных производственных фондов и в основных фондах культурно-бытового назначения, а также материалах и средствах, предназначенных для капитальных вложений.

Другие авторы считают неделимые фонды частью колхозной собственности, которая не может быть распределена между колхозниками и должна быть воплощена во *всех* производственных фондах колхоза, в том числе и оборотных и в основных фондах культурно-бытового назначения.

Наконец, третья немногочисленная группа экономистов придерживается того мнения, что неделимый фонд колхозов — это специальный собственный колхозный фонд, предназначенный для расширенного социалистического воспроизводства средств труда и основных средств культурно-бытового назначения.

Первые две точки зрения сходны между собою тем, что они объясняют сущность неделимых фондов колхозов их «неделимостью». Но сторонники первой точки зрения не последовательны, и эту «неделимость» относят только к средствам труда и основным средствам культурно-бытового назначения. Между прочим, все средства, находящиеся в собственности колхоза, может быть, за исключением фонда личного потребления, не распределяются ни при каких обстоятельствах между колхозниками.

²³ Tarybų Sąjungos Komunistų partijos programa, Vilnius, 1961, p. 66.

²⁴ K. Marksas, Kapitalas, t I., Vilnius, 1957, p. 164.

Более последовательными являются сторонники другой точки зрения, считающие, что нужно включать в неделимые фонды и оборотные производственные фонды.

Значит, экономисты, придерживающиеся как первой, так и второй точки зрения, определяют неделимые фонды по сути юридически, т. е. исходя из неделимости. И только точка зрения тех экономистов, которые вообще отказываются от определения неделимых фондов их неделимостью, наиболее соответствует историческому развитию и современной практике колхозов. Однако, определяя неделимый фонд колхоза как специальный собственный фонд для расширенного воспроизводства основных производственных фондов и фондов культурно-бытового назначения, эти экономисты (по крайней мере большинство из них) не дают ответа на вопрос, как же быть с той частью неделимого фонда, которая является стоимостью средств труда и основных средств культурно-бытового назначения.

Как показывает история развития колхозов и их неделимых фондов, а также современная практика, нужна иная трактовка неделимых фондов колхозов.

В чем же заключается экономическая сущность неделимого фонда колхозов? В том, что этот фонд, охватывая подавляющую часть основных фондов колхоза (даже за его пределами), является преимущественно фондом собственной материально-технической базы коллективного хозяйства.

Само название «неделимый фонд» возникло в практике массового колхозного строительства, когда очень важно было отличать собственность социалистическую от собственности колхозников, которая находилась в пользовании колхозов (в виде паевых взносов). Этот термин был наиболее понятным для крестьянских масс и отражал безвозвратность не только части стоимости обобществленных крестьянских средств труда, но и безвозвратность вообще средств труда в их вещественном составе, даже когда часть их стоимости и была зачислена в паевые взносы.

Значит, уже исторически так сложилось, что специальный собственный колхозный фонд основных средств производства, а долгое время и фонд для простого и расширенного воспроизводства этих основных средств, получил название неделимого фонда. Это прижилось в нашей практике и долгое время мешало правильному определению сущности этого фонда.

Понятие неделимого фонда как фонда собственной материально-технической базы и культурно-бытовой базы колхоза имеет то значение, что оно показывает степень участия колхозного крестьянства в создании материально-технической базы коммунизма, вклад колхозного крестьянства в общенародное дело приближения культурно-бытовых условий деревни к условиям городского населения.
